

**Спеціалізованій вченій раді Д 41.086.03
Національного університету
«Одеська юридична академія»**

вул. Фонтанська дорога, 23
м. Одеса, 65009

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Кучинської
Оксани Петрівни на дисертацію Крет Галини Романівни на тему:
«Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України:
теоретико-правові та практичні основи», подану на здобуття наукового
ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 –
кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-
розшукова діяльність**

Актуальність теми дослідження зумовлена її концептуальним характером для доктрини кримінального процесу та включає в себе доктринальний, нормативно-правовий і правозастосовний аспекти. У доктринальному аспекті про актуальність теми свідчить те, що незважаючи на значну увагу науковців до проблематики міжнародних стандартів доказування, значна кількість її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні не знайшла комплексного вирішення. У першу чергу, це стосується поняття та правової природи міжнародних стандартів доказування, їх системи і класифікації. У нормативно-правовому аспекті на актуальність теми вказує, по-перше, наявність істотної кількості прогалин у врегулюванні правовідносин, що виникають у ході доказування в кримінальному провадженні, а, по-друге, можливість неоднозначного тлумачення окремих норм, які складають інститут кримінального процесуального доказування, що створює підґрунтя для їх

неоднакового застосування. У правозастосовному аспекті актуальність теми зумовлена наявними у слідчій і судовій практиці проблемами, пов'язаними як з неправильним тлумаченням і застосуванням частини з них, так і з незастосуванням окремих міжнародних стандартів доказування, які хоча й напрацьовані у практиці ЄСПЛ, але не знайшли нормативного закріплення в КПК України.

Викладене свідчить про актуальність теми дисертації, її теоретичну і практичну значимість та вказує на логічність постановки і вирішення наукової проблеми щодо розробки системної концепції міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі України.

Як свідчать матеріали дисертації (стор. 10), дослідження проведене у межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження повною мірою узгоджуються з планом дисертації, визначені правильно та логічно співвідносяться з об'єктом і предметом дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації підтверджується коректною методологією, використаною нормативною базою, фундаментальною теоретичною та емпіричною основою дослідження.

Методологічним підґрунтям дослідження стала сукупність ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, обраних із урахуванням мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета, а саме: історико-правового, порівняльно-правового, системно-структурного, структурно-функціонального, формально-юридичного,

соціолого-правового методів, методу теоретико-правового моделювання). Комплексне застосування вказаних методів, з урахуванням їх взаємозв'язку та взаємозалежності, сприяло забезпеченню всебічності і повноти проведеного дослідження, об'єктивності та достовірності отриманих результатів.

При обґрунтуванні наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих дисертанткою, використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел у галузі загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, логіки, кримінального процесуального та міжнародного права. При цьому потрібно зазначити, що наукові джерела використані здобувачкою переважно критично – з глибоким аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного підходу до тих або інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів, що свідчить про зрілість дослідниці та її високу загальну наукову культуру.

Авторкою використано широку нормативно-правову базу, яка складається з Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інші міжнародно-правові акти, акти кримінального процесуального законодавства України і деяких зарубіжних держав (зокрема, Сполученого Королівства, Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії, Нової Зеландії).

Репрезентативним є емпіричний матеріал дослідження, що складають рішення ЄСПЛ, Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, результати проведеного узагальнення судової практики, у ході якого опрацьовано понад 1000 судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, результати анкетування 123 суддів, 95 прокурорів, 108 адвокатів і 82 науково-педагогічних працівників усіх регіонів України (усього 408 респондентів). Репрезентативність емпіричного матеріалу вплинула на обґрунтованість і достовірність наукових положень, рекомендацій та висновків проведеного дослідження.

Відповідно, наукові положення, висновки і рекомендації дисертації є обґрунтованими, переконливими та методологічно вірними, мають системний, комплексний характер і містять наукову новизну.

Наукова новизна отриманих результатів визначається обраною темою і колом розглянутих у дисертації питань. Дисертація є першою в Україні кваліфікаційною науковою працею, в якій розроблено й обґрунтовано концепцію міжнародних стандартів доказування у вітчизняному кримінальному процесі.

Сформульовані та аргументовані авторкою результати дисертації є важливими у теоретичному і практичному аспектах, містять елементи наукової новизни та пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства.

До найбільш вагомих наукових положень, що характеризуються новизною або її елементами, потрібно віднести такі:

вперше:

на основі системного аналізу визначено такі ознаки міжнародних стандартів доказування як об'єктивність, соціальну зумовленість, динамічність, системність і загальнообов'язковість, охарактеризовано зміст кожної з них, на підставі чого наведено авторське визначення поняття «міжнародні стандарти доказування»;

виокремлено конвенційний та інституційний механізми формування міжнародних стандартів доказування й обґрунтовано, що перший утворюють положення міжнародно-правових актів, які закріплюють міжнародні стандарти прав людини у сфері здійснення кримінального судочинства, а другий становить практика міжнародних судових інституцій, які створені та функціонують на основі міжнародних договорів;

з урахуванням змісту кримінального процесуального доказування обґрунтовано доцільність здійснення класифікації міжнародних стандартів доказування за критерієм їх функціонального призначення на дві групи: стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих і

достовірних доказів та стандарти формування рівня переконання, необхідного для ухвалення відповідного процесуального рішення, а також обґрунтовано їх поділ у межах кожної із запропонованих груп;

розкрито зміст напрацьованих у практиці ЄСПЛ міжнародних стандартів формування належних доказів, на підставі чого узагальнено їх систему, а також досліджено стан їх нормативного закріплення і застосування у кримінальному процесі України та обґрунтовано доцільність нормативного закріплення обов'язків суду встановити належність доказів, які подаються стороною захисту або про отримання яких нею заявлено клопотання, а у випадку відмови стороні захисту в дослідженні доказів, які подаються нею, або в задоволенні клопотання про їх отримання (у разі встановлення їх неналежності) – навести мотиви відмови у судовому рішенні;

узагальнено міжнародні стандарти формування допустимих доказів і на основі дослідження стану їх нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України, обґрунтовано їх відповідність критеріям визнання доказів недопустимими внаслідок їх отримання з істотним порушенням закріплених у Конвенції основоположних прав і свобод людини та/або процесуального порядку їх отримання, а також доведено необґрунтованість визнання недопустимими доказів з підстави їх отримання неуповноваженим суб'єктом за відсутності істотного порушення норм кримінального процесуального закону;

доведено доцільність обов'язкового залучення до участі в обшуку та огляді житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, у випадку неявки для участі в їх проведенні представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не менше двох понять, які мають юридичну освіту та стаж роботи в галузі права не менше двох років;

з урахуванням норм кримінального процесуального закону та практики Верховного Суду визначено критерії, які підлягають урахуванню судами у ході вирішення питання про допустимість/недопустимість доказів у кримінальному

провадженні та відображають істотність допущеного порушення норм кримінального процесуального закону, значимість доказу для встановлення обставин, що становлять предмет доказування, позицію сторін кримінального провадження стосовно його допустимості та наслідки визнання доказу недопустимим, у тому числі в контексті вимог до судового рішення;

розкрито зміст сформованих у практиці ЄСПЛ міжнародних стандартів формування достовірних доказів та узагальнено їх систему, а також розкрито стан нормативного закріплення та застосування цих стандартів доказування у кримінальному процесі України, на основі чого доведено, що їх переважна більшість знайшла пряме закріплення у нормах кримінального процесуального закону або опосередковано впливає з їх змісту;

з урахуванням напрацьованих у практиці ЄСПЛ стандартів використання показань відсутніх свідків і показань з чужих слів та на основі узагальнення норм вітчизняного кримінального процесуального закону виокремлено коло достатніх урівноважуючих факторів, у тому числі процесуальних гарантій для сторони захисту, здатних забезпечити справедливу та належну оцінку достовірності показань свідків, потерпілих, наданих під час досудового розслідування в судовому засіданні з підстав і в порядку, визначених ст. 225 КПК України, та показань з чужих слів;

розкрито зміст сформованих у практиці ЄСПЛ міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів та узагальнено їх систему, а також досліджено стан нормативного закріплення і застосування цих стандартів доказування у кримінальному процесі України та констатовано притаманність вітчизняному кримінальному процесу стандарту доказування «жоден доказ не має наперед встановленої сили»;

з урахуванням норм кримінального процесуального закону та практики Верховного Суду виокремлено критерії, які характеризують стандарт доказування «поза розумним сумнівом» і відображають обов'язок сторони обвинувачення довести перед судом винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, встановлюють вимоги до версії сторони

обвинувачення та її перевірки, закріплюють обов'язок сторони обвинувачення спростувати версію сторони захисту та обов'язок суду ухвалити виправдувальний вирок у разі недоведення поза розумним сумнівом винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення;

вдосконалено:

доктринальне визначення поняття «стандарти доказування» за рахунок врахування в ньому їх ознак, до яких запропоновано віднести такі як об'єктивність, соціальну зумовленість, динамічність, системність і загальнообов'язковість;

на основі аналізу класифікаційних критеріїв, використовуваних для поділу міжнародних правових стандартів і стандартів доказування, визначено коло критеріїв класифікації міжнародних стандартів доказування, до яких віднесено: територію дії; суб'єкт встановлення; коло адресатів; ступінь визначеності змісту та порядок кримінального провадження, а також виокремлено види міжнародних стандартів доказування за кожним із цих критеріїв;

класифікацію підстав визнання доказів недопустимими, зокрема запропоновано здійснювати їх поділ на три групи: отримання доказів внаслідок істотного порушення прав та свобод людини; отримання доказів внаслідок інших істотних порушень норм кримінального процесуального закону; допущення істотних порушень норм кримінального процесуального закону, які не пов'язані з отриманням доказів;

доктринальне визначення стандарту доказування «обґрунтована підозра» і теоретичні підходи до визначення сфери його застосування, зокрема обґрунтовано доцільність використання зазначеного стандарту під час ухвалення рішення про застосування лише таких заходів забезпечення кримінального провадження як тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, арешт майна у випадках, передбачених пунктами 3 і 4 ч. 2 ст. 170 КПК України, затримання особи, запобіжні заходи;

доктринальне визначення стандарту доказування «достатня підстава» і теоретичні підходи до визначення сфери його застосування. Зокрема обґрунтовано доцільність використання вказаного стандарту під час ухвалення слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом у межах їх компетенції низки проміжних процесуальних рішень під час кримінального провадження, а саме: про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; проведення обшуку осіб, які перебувають у житлі чи іншому володінні; надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; можливість використання інформації, отриманої в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії, в іншому кримінальному провадженні; продовження строку досудового розслідування; проведення експертизи у випадках, визначених п. 3 ч. 2 ст. 332 КПК України; поміщення особи, передбаченої ст. 498 КПК України, у приймальник-розподільник для дітей;

доктринальне визначення поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом» і теоретичні підходи до визначення сфери його застосування, зокрема запропоновано розширити її за рахунок використання цього стандарту під час оцінки доказів для визначення встановленості всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;

дістали подальшого розвитку:

доктринальні підходи щодо термінології, використовуваної для позначення стандартів доказової діяльності суб'єктів доказування, за рахунок встановлення співвідношення термінів «доказування», «доведення», «доказаність» і «переконання», а також місця стандартів доказування у системі понятійно-категоріального апарату теорії кримінального процесуального доказування;

теоретичні розробки щодо системи і змісту стандартів доказування у кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи, зокрема на основі праць вітчизняних і зарубіжних вчених, законодавства Сполученого Королівства, США, Канади, Австралії, Нової Зеландії та сформованої судової практики розкрито систему стандартів доказування в кожній з цих країн,

охарактеризовано їх зміст з урахуванням поділу на основні, проміжні та допоміжні;

наукові погляди щодо змісту права на справедливий судовий розгляд, зокрема з урахуванням положень Конвенції та практики ЄСПЛ запропоновано авторський підхід до виокремлення елементів цього права, які за своїм змістом є міжнародними стандартами справедливого правосуддя, а також визначено ті з них, які перебувають у взаємозв'язку з міжнародними стандартами доказування;

доктринальні підходи до врахування у вітчизняному кримінальному процесуальному законі міжнародних стандартів формування допустимих доказів, зокрема обґрунтовано доцільність дотримання відповідних процедурних гарантій відмови у відкритті матеріалів кримінального провадження, у тому числі секретних;

теоретичні розробки щодо визнання недопустимими доказів, отриманих унаслідок провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину, зокрема з урахуванням практики ЄСПЛ запропоновано поширити цю підставу на випадки отримання доказів внаслідок проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій та визнати суб'єктами провокації (підбурювання) слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу й особу, яка діє за їх згодою або вказівкою;

визначення змісту міжнародних стандартів доказування «обґрунтована підозра» та «достатня підстава» шляхом узагальнення критеріїв, якими характеризується кожен з них у практиці ЄСПЛ, а також міжнародного стандарту доказування «поза розумним сумнівом» з урахуванням його функціональної спрямованості та автономного значення у доказуванні;

доктринальне визначення змісту стандарту доказування «достатня підстава» за рахунок узагальнення напрацьованих у практиці ЄСПЛ підстав, достатніх для ухвалення національними судами рішень про затримання, взяття під варту та продовження строків тримання під вартою, й обставин, які підтверджують їх наявність;

теоретичні підходи щодо прийнятності стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у вітчизняному кримінальному процесі, зокрема встановлено його відповідність меті кримінального процесуального доказування та можливість узгодження цього стандарту з внутрішнім переконанням судді.

Дисертаційне дослідження містить і низку інших цікавих та аргументованих висновків, пропозицій і рекомендацій, у тому числі щодо внесення науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення КПК України з урахуванням міжнародних стандартів доказування.

Таким чином, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків і рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Зміст та оформлення дисертації. Науково обґрунтованою є структура дисертації, яка дозволила авторці в основному повно та всебічно розкрити предмет дослідження. Структура дисертації логічно впливає з поставлених завдань, визначених об'єкта і предмета дослідження й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають чотирнадцять підрозділів, які містять шістнадцять пунктів, висновків, списку використаних джерел (852 найменування) і додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, охарактеризовано їх практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дисертації, публікації за темою дослідження, структуру й обсяг дисертації.

Оцінка першого розділу дисертації **«Теоретико-методологічні основи дослідження міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі».**

У підрозділі 1.1 авторка визначає стан наукової розробленості проблематики міжнародних стандартів доказування в доктрині кримінального процесу.

Обґрунтованим є висновок здобувачки про те, що визначальний вплив на формування міжнародних стандартів доказування та їх подальше впровадження у кримінальний процес країн романо-германської правової системи здійснило загальне визнання і проголошення прав та основоположних свобод людини і громадянина в міжнародно-правових актах і створення міжнародних судових інституцій, зокрема Міжнародного кримінального суду та ЄСПЛ. Наукові дослідження змісту цих прав послугували основою для розробки проблем систематизації міжнародних стандартів справедливого правосуддя та їх впровадження в практику національних судів, для узагальнення на основі практики ЄСПЛ міжнародних стандартів у сфері доказування у кримінальних справах, а також визначено основні напрями наукових досліджень теоретичних і практичних аспектів проблематики міжнародних стандартів доказування.

Заслужовують на увагу пропоновані дисертанткою основні напрями дослідження міжнародних стандартів доказування: 1) розкриття поняття, сутності та системи стандартів доказування як теоретичної основи дослідження міжнародних стандартів доказування; 2) дослідження сутності міжнародних стандартів доказування та визначення їх поняття; 3) розкриття системи міжнародних стандартів доказування та здійснення їх класифікації за різними критеріями; 4) визначення стану нормативного закріплення міжнародних стандартів доказування у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та їх застосування в практиці національних судів; 5) встановлення ефективності нормативного закріплення міжнародних стандартів доказування та розробка шляхів удосконалення КПК України у частині визначення їх системи і змісту.

Підрозділ 1.2 присвячений визначенню методологічних основ дослідження міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі.

Слушним є виокремлення в структурі методології дослідження міжнародних стандартів доказування таких елементів: 1) загальних

філософсько-світоглядних підходів (діалектичного і системного, які становлять основу їх дослідження, та інших: генетичного, синергетичного, антропологічного, аксіологічного, герменевтичного, функціонально-інструментального, діяльнісного, цивілізаційного, спрямованих на поглиблене розкриття окремих теоретичних і практичних аспектів проблематики міжнародних стандартів доказування); 2) загальних принципів наукового пізнання (методологічного плюралізму, єдності історичного та логічного, поєднання теорії і практики); 3) методів наукового пізнання: а) загальнонаукових (логічного, історичного, системно-структурного і структурно-функціонального); б) конкретно-наукових (формально-юридичного, порівняльно-правового, соціолого-правового методів, методів теоретико-правового моделювання і теоретико-правового прогнозування).

Заслуговує схвальної оцінки охоплення методологічними основами дослідження міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі, поряд з методологією, також методики дослідження, яка дозволяє визначити послідовність застосування загальних філософсько-світоглядних підходів, загальних принципів і методів наукового пізнання в ході його проведення, здійснити перевірку отриманого наукового знання про них та його впровадження в правотворчу, правозастосовну, науково-дослідну діяльність і навчальний процес.

У підрозділі 1.3 авторка встановлює місце стандартів доказування в системі понятійно-категоріального апарату теорії кримінального процесуального доказування.

Обґрунтованим є здійснене на основі аналізу етимологічного, семантичного, гносеологічного та психологічного аспектів розуміння термінів «доказування», «доведення», «доказаність» і «переконання», доктринальне розмежування понять «стандарти доказування» та «стандарти доказаності». Зокрема, авторкою визначено співвідношення стандартів доказування зі стандартами доведеності та встановлено, що система стандартів доказування включає в себе як стандарти доказаності («обґрунтована підозра», «достатня

підстава» та «поза розумним сумнівом»), так і інші стандарти, які ґрунтуються на понятті кримінального процесуального доказування та забезпечують формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів.

Викликають істотний науковий інтерес пропозиції дисертантки щодо доцільності відображення в понятті стандартів доказування двох аспектів: 1) покладення в його основу поняття «доказування», у зв'язку з чим під час визначення їх дефініції та розкриття системи потрібно враховувати нормативний зміст останнього; 2) їх застосування в ході оцінки доказів, яка являє собою безперервний і триваючий процес, що здійснюється на всіх етапах досудового розслідування та судового розгляду і передбачає встановлення суб'єктами доказування їх належності, допустимості, достовірності та достатності (ч. 1 ст. 94 КПК України). З урахуванням цього здобувачкою обґрунтовано, що стандарти доказування повинні виокремлюватися стосовно формування доказів, у тому числі їх оцінки за всіма критеріями, вказаними у ч. 1 ст. 94 КПК України.

Заслуговує на увагу здійснене авторкою розмежування стандартів доказування з внутрішнім переконанням суб'єктів доказування та межами доказування.

Оцінка другого розділу дисертації «Теоретико-правові основи визначення правової природи і системи міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі».

У підрозділі 2.1 дисертантка досліджує систему та зміст стандартів доказування в кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи (Сполученого Королівства, Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії і Нової Зеландії) та розкриває їх сутність і систему в кримінальному процесі України.

Здобувачка обґрунтовано відзначає притаманну країнам англосаксонської правової системи відмінність у визначенні системи стандартів доказування, зумовлену особливостями їх формування в судовій практиці кожної з країн. У

цілому вона складається з двох основних стандартів доказування, які стосуються ухвалення кінцевого процесуального рішення: «баланс ймовірностей» («перевага доказів») та «поза розумним сумнівом». Окрім того, у системі стандартів доказування в США виокремлюється проміжний стандарт «зрозумілі та переконливі докази», а в Канаді – «доказ, що породжує розумний сумнів», якому водночас не надається характеру проміжного стандарту доказування. Інші стандарти доказування застосовуються у кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи або в ході проведення окремих процесуальних дій («обґрунтована підозра», «розумно вважати» («розумні/обґрунтовані підстави вважати»), «ймовірна причина» («достатня підстава»)), або в окремих стадіях кримінального процесу («окремі достовірні докази», «достатність доказів», «повітря реальності»), у зв'язку з чим є, по суті, допоміжними по відношенню до вказаних основних стандартів доказування.

Обґрунтованим є сформульоване дисертанткою на основі виокремлених нею ознак стандартів доказування (об'єктивності, соціальної зумовленості, динамічності, системності та загальнообов'язковості) їх поняття як системи закріплених у нормах кримінального процесуального закону та сформованих у судовій практиці Верховного Суду правил, які забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та досягнення за результатами їх оцінки рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення. Наведене визначення дозволило здобувачці дійти висновку, що система стандартів доказування включає в себе як стандарти доказаності («достатня підстава», «обґрунтована підозра» та «поза розумним сумнівом»), так і інші стандарти доказування, які ґрунтуються на понятті кримінального процесуального доказування та забезпечують формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів.

Підрозділ 2.2 присвячений розкриттю поняття та сутності міжнародних стандартів доказування.

Дисертантка слушно пропонує характеризувати сутність міжнародних стандартів доказування за допомогою притаманних їм ознак і зазначає, що їх коло відповідає ознакам стандартів доказування, а зміст вимагає уточнення з урахуванням положень міжнародно-правових актів і практики міжнародних судових інституцій.

Заслуговує на підтримку запропоноване здобувачкою поняття міжнародних стандартів доказування як системи закріплених у нормах міжнародних договорів, ратифікованих Україною, та сформованих у практиці міжнародних судових інституцій, юрисдикція яких визнана Україною, правил, що забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та досягнення за результатами їх оцінки рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення.

У підрозділі 2.3 авторка розкриває місце міжнародних стандартів доказування в системі стандартів справедливого правосуддя.

Обґрунтованим є запропоноване дисертантка визначення поняття міжнародних стандартів справедливого правосуддя, під якими вона розуміє систему закріплених положеннями міжнародно-правових актів і сформованих у судовій практиці міжнародних судових інституцій правил, що забезпечують належне здійснення правосуддя на основі права на справедливий судовий розгляд з неухильним дотриманням загальновизнаних прав людини.

На основі аналізу положень міжнародно-правових актів і судової практики міжнародних судових інституцій, зокрема ЄСПЛ, здобувачка слушно вказує на тісний взаємозв'язок і взаємозалежність міжнародних стандартів справедливого правосуддя та низки міжнародних стандартів доказування.

Авторкою обґрунтовано встановлено, що до числа міжнародних стандартів справедливого правосуддя, які перебувають у невід'ємному зв'язку зі стандартами доказування, належать: 1) розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом (зокрема, два його аспекти: безсторонність суду та його компетентність); 2) змагальність судового

розгляду; 3) рівність сторін; 4) безпосередність дослідження доказів; 5) презумпція невинуватості; 6) вмотивованість судових рішень.

Підрозділ 2.4 присвячений класифікації міжнародних стандартів доказування.

Дисертантка слушно вказує на доцільність здійснення класифікації міжнародних стандартів доказування за такими критеріями: 1) за територією дії: універсальні та регіональні; 2) за суб'єктом встановлення: стандарти, що формуються в діяльності міжнародних організацій, і стандарти, що формуються в практиці міжнародних судових інституцій; 3) за колом адресатів: загальні, які стосуються всіх суб'єктів кримінального процесуального доказування, та спеціальні, які стосуються окремих його суб'єктів; 4) за ступенем визначеності змісту: абсолютно визначені та відносно визначені; 5) за порядком кримінального провадження: стандарти доказування, які застосовуються під час здійснення кримінального провадження в загальному порядку, стандарти доказування, які використовуються в ході здійснення кримінального провадження в спрощених порядках, і стандарти доказування, які застосовуються під час здійснення кримінального провадження в особливих порядках; 6) за функціональним призначенням: стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та стандарти формування рівня переконання, необхідного для ухвалення відповідного процесуального рішення.

Оцінка третього розділу дисертації **«Міжнародні стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, їх нормативне закріплення та застосування у кримінальному процесі України».**

У підрозділі 3.1 дисертантка розкриває систему міжнародних стандартів формування належних доказів і встановлює стан їх нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України.

Заслуговує схвальної оцінки висновки авторки про те, що в практиці ЄСПЛ напрацьовані такі міжнародні стандарти формування належних доказів:

1) оцінка доказів з точки зору їх належності є обов'язком національних судів; 2) з точки зору належності оцінці підлягають як наявні докази, так і докази, які подаються стороною захисту (зокрема, висновок експерта) або про отримання яких заявлено клопотання (зокрема, клопотання про допит свідків та експертів); 3) оцінюючи належність доказів, у тому числі тих, що подаються стороною захисту або про отримання яких стороною захисту заявлено клопотання, національні суди повинні з'ясувати їх значимість для встановлення фактів/обставин кримінального провадження; 4) національні суди вправі відмовити стороні захисту в поданні доказів або задоволенні клопотання про їх отримання лише у разі визнання таких доказів неналежними; 5) покладення на сторону захисту тягара доказування належності доказів, які подаються нею або про отримання яких нею заявлено клопотання; 6) відмова національних судів стороні захисту в поданні доказів або задоволенні клопотання про їх отримання без обґрунтування неналежності доказів призводить до обмеження права на захист, несумісного з гарантіями справедливого судового розгляду, закріпленими ст. 6 Конвенції; 7) забезпечення використання доказів для підтвердження достовірності чи недостовірності інших доказів; 8) відображення національними судами оцінки доказів з точки зору їх належності та її мотивів в ухвалюваних судових рішеннях.

Здобувачка на основі норм вітчизняного кримінального процесуального закону та теоретичних підходів слушно виокремлює низку аспектів, пов'язаних з розумінням належних доказів, що відповідають міжнародним стандартам їх формування, а також визначає коло міжнародних стандартів формування належних доказів, які знаходять пряме та опосередковане закріплення у КПК України або ґрунтуються на його нормах.

Необхідно підтримати наведені авторкою пропозиції щодо доцільності удосконалення КПК України у частині закріплення міжнародних стандартів формування належних доказів, а саме шляхом закріплення обов'язків суду встановлювати належність доказів, які подаються стороною захисту або про отримання яких нею заявлено клопотання, та відмовляти стороні захисту в

дослідженні доказів, які подаються нею, або в задоволенні клопотання про їх отримання (у разі встановлення неналежності таких доказів) з наведенням мотивів такої відмови.

Підрозділ 3.2 присвячений визначенню системи міжнародних стандартів формування допустимих доказів і розкриттю стану їх нормативного закріплення у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та застосування у практиці національних судів.

На основі дослідження практики ЄСПЛ дисертантка обґрунтовано виокремлює такі напрацьовані ним міжнародні стандарти формування допустимих доказів: 1) оцінка доказів з точки зору їх допустимості є обов'язком національних судів; 2) отримання доказів внаслідок застосування актів насильства, жорстокості або інших форм поводження, які можна характеризувати як катування, призводить до безумовного визнання їх недопустимими і застосування правила «плодів отруєного дерева» до отриманих на їх основі доказів; 3) отримання доказів внаслідок застосування актів насильства, жорстокості або інших форм поводження, які досягли мінімального рівня жорстокості, але не можуть характеризуватися як катування, призводить до визнання їх недопустимими; 4) під час здійснення оцінки таких доказів з точки зору їх допустимості національні суди повинні враховувати наявність законної мети поводження та співмірність застосованих заходів вимогам ситуації; 5) докази, отримані з порушенням права обвинуваченого мовчати і не свідчити проти себе, у тому числі показання особи, яка в подальшому була визнана обвинуваченим, підлягають визнанню недопустимими; 6) докази, отримані з порушенням права обвинуваченого допитувати свідків, що свідчать проти нього, або вимагати їх допиту, підлягають визнанню недопустимими у разі порушення процесуального порядку проведення перехресного допиту, яке істотно обмежило таке право обвинуваченого; 7) докази, отримані внаслідок провокації злочину, підлягають визнанню недопустимими; 8) відмова у відкритті матеріалів кримінального провадження, у тому числі секретних, яка не супроводжувалася відповідними

процедурними гарантіями і не була достатньо обґрунтованою, призводить до визнання доказів недопустимими; 9) докази, отримані з істотним порушенням порядку проведення процесуальних дій, спрямованих на їх одержання, та/або з істотним порушенням права на захист, підлягають визнанню недопустимими; 10) докази, отримані внаслідок втручання в право на повагу до особистого та сімейного життя, житла і таємниці листування, підлягають визнанню недопустимими у випадках, коли таке втручання: а) здійснене не «згідно із законом» (допущене істотне порушення вимог національного законодавства щодо проведення процесуальних дій, у ході яких отримано докази; застосований захід втручання не передбачено нормами національного законодавства; порушено вимогу передбачуваності; порушено гарантії прав особи, до якої застосовувався захід втручання); б) здійснювалося з метою, не передбаченою у п. 2 ст. 8 Конвенції; в) не було необхідним у демократичному суспільстві (не існувало нагальної потреби втручання у вказане право особи; порушено принцип пропорційності втручання; порушено вимогу тимчасового характеру втручання).

Значний науковий інтерес викликають пропозиції дисертантки щодо доцільності більш повного врахування вітчизняним законодавцем міжнародних стандартів формування допустимих доказів, напрацьованих у практиці ЄСПЛ, а саме: 1) міжнародного стандарту доказування, відповідно до якого визнанню недопустимими підлягають докази, отримані внаслідок провокації злочину; 2) міжнародного стандарту доказування, згідно з яким визнанню недопустимими підлягають докази, отримані з порушенням гарантій прав особи, до якої застосовувався захід втручання в право на повагу до особистого та сімейного життя, житла і таємниці листування, зокрема з порушенням гарантій адвокатської таємниці. Зокрема, автором запропоновано внести відповідні зміни до КПК України шляхом його доповнення ст. 165-1, ч. 7-1 ст. 223 і ст. 236-1, а також до ч. 2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» шляхом її викладення у новій редакції.

Схвальної оцінки заслуговують виокремлені дисертанткою стандарти формування показань з чужих слів, до числа яких, з урахуванням пропонованих нею змін до КПК України, віднесено такі стандарти: 1) показання з чужих слів можуть визнаватися допустимим доказом у виняткових випадках і за умови, що вони є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів; 2) показання з чужих слів можуть визнаватися допустимим доказом у разі неможливості допитати особу, яка надала первинні пояснення; 3) показання з чужих слів можуть визнаватися допустимим доказом за наявності обставин, що можуть свідчити про створення підозрюваним, обвинуваченим або його сприяння створенню обставин, за яких особа не може бути допитана; 4) показання з чужих слів підлягають визнанню недопустимим доказом у разі, якщо вони надаються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження.

У підрозділі 3.3 дисертантка розкриває систему міжнародних стандартів формування достовірних доказів і встановлює стан їх нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України.

Заслуговує на підтримку позиція дисертантки про те, що в практиці ЄСПЛ сформовані такі міжнародні стандарти формування достовірних доказів: 1) оцінка доказів з точки зору їх достовірності є обов'язком національних судів; 2) національні суди зобов'язані забезпечити стороні захисту можливість оспорити докази сторони обвинувачення з метою перевірки їх достовірності (зокрема, шляхом допиту свідків обвинувачення, виклику та допиту свідків захисту, подання висновків експерта, складених за дорученням сторони захисту); 3) показання відсутніх свідків і показання зі слів інших осіб підлягають використанню національними судами з урахуванням: а) вагомості підстав для неявки свідка в судові засідання і, відповідно, для прийняття як доказу неперевіраних показань свідка, який не з'явився; б) значимості цих показань для ухвалення стосовно обвинуваченого обвинувального вироку (чи є

цей доказ єдиним або вирішальним); в) наявності достатніх урівноважуючих факторів, у тому числі процесуальних гарантій для сторони захисту; 4) показання анонімних свідків підлягають використанню національними судами виключно за умови забезпечення співмірності інтересів сторін обвинувачення та захисту, врівноваження можливостей останньої за допомогою судової процедури і не можуть бути єдиним або вирішальним доказом, покладеним в основу обвинувального вироку; 5) визнавальні показання обвинуваченого, показання свідків і потерпілих, отримані за обставин, що свідчать про застосування щодо них катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, є недостовірними; 6) за наявності суперечливості в доказах національні суди зобов'язані її усунути, а в разі неможливості її усунення – тлумачити будь-які сумніви на користь обвинуваченого; 7) у разі виникнення сумнівів щодо достовірності доказу відповідно зростає необхідність підтвердження його за допомогою інших доказів.

Слушною виступає позиція дисертантки щодо виокремлення, з урахуванням норм КПК України, кола достатніх урівноважуючих факторів, у тому числі процесуальних гарантій для сторони захисту, які ґрунтуються на напрацьованих у практиці ЄСПЛ стандартах використання показань відсутніх свідків і показань з чужих слів.

Підрозділ 3.4 присвячений розкриттю системи міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів і встановленню стану їх нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України.

Потрібно погодитися з позицією дисертантки щодо доцільності виокремлення таких напрацьованих ЄСПЛ міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів: 1) оцінка доказів з точки зору їх достатності є обов'язком національних судів; 2) неможливість надання судом апеляційної інстанції іншої оцінки змісту доказів, досліджених судом першої інстанції (іншого їх тлумачення), за умови, якщо вони не були предметом безпосереднього дослідження під час апеляційного розгляду;

3) неприпустимість обґрунтування судового рішення, яким встановлюється винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, на основі єдиного доказу; 4) докази, які використовуються для ухвалення судового рішення, повинні перебувати у тісному логічному взаємозв'язку; 5) взаємозв'язок доказів повинен носити об'єктивний характер; 6) сукупність доказів повинна характеризуватися ієрархічною побудовою.

Заслуговує на увагу проведенне здобувачкою дослідження стану нормативного закріплення стандарту доказування, відповідно до якого оцінка доказів з точки зору їх достатності є обов'язком національних судів, на основі чого нею розкрито особливості її встановлення судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Зокрема, потрібно підтримати висновок дисертантки про те, що суд касаційної інстанції, визнавши доказ недопустимим, надає оцінку всій іншій сукупності доказів з точки зору достатності, здійснюючи яку повинен враховувати: 1) чи впливає визнання доказу недопустимим на необхідність дослідження інших доказів і можливість надання іншої оцінки окремим доказам у справі; 2) чи очевидно є достатність/недостатність сукупності інших доказів для прийняття кінцевого процесуального рішення.

Оцінка четвертого розділу дисертації **«Міжнародні стандарти формування рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення, їх нормативне закріплення та застосування у кримінальному процесі України».**

У підрозділі 4.1 дисертантка досліджує зміст стандарту доказування «обґрунтована підозра», удосконалює наукові підходи до визначення поняття зазначеного стандарту та розкриває стан його нормативного закріплення у КПК України і застосування у практиці.

Авторка слушно зазначає, що стандарт доказування «обґрунтована підозра» в практиці ЄСПЛ характеризується такими критеріями: 1) обґрунтована підозра передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача у тому, що відповідна особа могла вчинити діяння, що підпадає під ознаки кримінального правопорушення,

відповідальність за яке на момент його вчинення встановлювалася нормами КК;

2) обґрунтована підозра повинна ґрунтуватися на усіх обставинах кримінального провадження, встановлених на момент затримання особи, взяття її під варту або продовження строку тримання під вартою, та наданих стороною обвинувачення доказах, достатніх у своїй сукупності для ухвалення відповідного рішення, і не може ґрунтуватися на припущеннях; 3) існування обґрунтованої підозри встановлюється національними судами і відображається в судових рішеннях шляхом наведення змісту підозри, обставин справи і доказів, які дозволяють обґрунтовано підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення; 4) обґрунтована підозра є неодмінною, але не єдиною умовою законності затримання особи, її взяття під варту та продовження строків тримання під вартою: вказані запобіжні заходи підлягають застосуванню за наявності не лише обґрунтованої підозри щодо вчинення особою кримінального правопорушення, але й достатніх підстав для їх застосування; 5) тягар доказування наявності обґрунтованої підозри покладається на сторону обвинувачення та не може перекладатися на сторону захисту, але у разі наведення нею доводів на спростування існування обґрунтованої підозри національні суди повинні надати їм належну оцінку в судових рішеннях.

Потрібно погодитися з позицією дисертантки про те, що стандарт доказування «обґрунтована підозра» являє собою нормативно закріплене правило, що відображає можливість ухвалення низки процесуальних рішень, передбачених нормами кримінального процесуального закону, лише за умови доведення стороною обвинувачення обґрунтованості припущення про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення на рівні, необхідному для постановлення відповідного процесуального рішення. Стандарт доказування «обґрунтована підозра», з урахуванням його змісту, підлягає застосуванню під час: 1) ухвалення слідчим суддею рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження: тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від

посади, арешту майна у випадках, передбачених пунктами 3 і 4 ч. 2 ст. 170 КПК України, затримання особи, запобіжних заходів; 2) складання прокурором або слідчим за погодженням з прокурором письмового повідомлення про підозру.

Підрозділ 4.2 присвячений розкриттю змісту стандарту доказування «достатня підстава» й удосконаленню, з урахуванням практики ЄСПЛ, його доктринального визначення, а також дослідженню стану нормативного закріплення зазначеного стандарту у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та застосування в слідчій і судовій практиці.

Заслуговує схвальної оцінки висновки авторки про те, що у практиці ЄСПЛ стандарт доказування «достатня підстава» характеризується такими критеріями: 1) достатня підстава відображає рівень переконання щодо ймовірності настання встановленого нормами національного кримінального процесуального законодавства держави-учасниці Конвенції ризику, необхідний для ухвалення національними судами рішення про затримання, взяття під варту та продовження строків тримання під вартою; 2) наявність достатньої підстави повинна підтверджуватися сукупністю конкретних фактів, які встановлені національними судами у ході кримінального провадження, наведені з відповідним обґрунтуванням в їх процесуальних рішеннях і відображають ймовірність настання такого ризику; 3) наявність достатньої підстави встановлюється національними судами шляхом дослідження всіх фактів і доказів, які свідчать на користь тримання заявника під вартою або проти цього, та їх переконливої демонстрації в судових рішеннях; 4) за відсутності достатньої підстави для тримання заявника під вартою він підлягає негайному звільненню; 5) тягар доказування наявності достатньої підстави покладається на національні органи і не може перекладатися на сторону захисту, але у разі наведення нею доводів на спростування наявності достатньої підстави національні суди повинні здійснити їх ретельну перевірку та навести їх аналіз у своїх судових рішеннях.

Необхідно поділити позицію здобувачки про те, що стандарт доказування «достатня підстава» являє собою нормативно закріплене правило, що

відображає можливість ухвалення низки процесуальних рішень, передбачених нормами кримінального процесуального закону, лише за умови формування в суб'єктів, уповноважених на їх прийняття, переконаності в наявності фактичної основи для ухвалення відповідного процесуального рішення та його відповідності потребам кримінального процесуального доказування на рівні, необхідному для ухвалення такого процесуального рішення. Стандарт доказування «достатня підстава», з урахуванням його змісту, підлягає застосуванню під час: 1) ухвалення слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом у межах їх компетенції рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) ухвалення слідчим суддею рішення про дозвіл на проведення обшуку, а під час його проведення – ухвалення слідчим, прокурором рішення про проведення обшуку осіб, які перебувають у житлі чи іншому володінні; 3) ухвалення слідчим, прокурором, слідчим суддею в межах їх компетенції рішення про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 4) ухвалення слідчим суддею рішення про можливість використання інформації, отриманої в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії, в іншому кримінальному провадженні; 5) ухвалення прокурором, слідчим суддею в межах їх компетенції рішення про продовження строку досудового розслідування; 6) ухвалення судом у випадках, передбачених п. 3 ч. 2 ст. 332 КПК України, рішення про проведення експертизи; 7) ухвалення слідчим суддею, судом у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру рішення про поміщення особи, передбаченої ст. 498 КПК України, у приймальник-розподільник для дітей.

У підрозділі 4.3 авторка звертається до розкриття, на основі положень міжнародно-правових актів і практики міжнародних судових інституцій, змісту стандарту доказування «поза розумним сумнівом» та визначення стану його нормативного закріплення у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та застосування у практиці національних судів.

Слушною виступає позиція дисертантки про те, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» закріплюється положеннями низки міжнародно-правових актів, які врегульовують здійснення доказування в МКС і міжнародних кримінальних судах *ad hoc*, зокрема МТКЮ, що пояснюється здійсненням ними розгляду кримінальних справ по суті. У практиці зазначених міжнародних судових інституцій вказаний стандарт доказування передбачає можливість засудження обвинуваченого за умови доведення стороною обвинувачення його винуватості у вчиненні злочину, що не підлягає сумніву на розумних підставах. Положення міжнародно-правових актів, які врегульовують порядок розгляду справ ЄСПЛ, не містять вказівок на стандарт доказування «поза розумним сумнівом», у зв'язку з чим він є надбанням прецедентної практики Суду. Поступово розвиваючись у практиці ЄСПЛ, він на сьогодні сформувався як стандарт доказування, що має автономне значення, передбачає доведення обставин з урахуванням сукупності ознак чи неспростованих презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою, та дозволяє встановити факт порушення Конвенції на основі оцінки сукупності наявних доказів.

Заслуговує на увагу висновок здобувачки про те, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» являє собою нормативно закріплене правило, що відображає рівень достовірності знання про обставини кримінального провадження, якого повинен досягнути суб'єкт доказування на основі достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів для ухвалення процесуального рішення про визнання обвинуваченого винуватим/невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення. У практиці Верховного Суду вказаний стандарт доказування характеризується такими критеріями: 1) сторона обвинувачення повинна довести поза розумним сумнівом перед судом за допомогою достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, досліджених під час судового розгляду, винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого йому пред'явлене обвинувачення, у тому числі кожен з елементів, що

утворюють об'єктивну і суб'єктивну сторону діяння та мають значення для його правової кваліфікації; 2) версія сторони обвинувачення за рахунок пояснення всіх встановлених судом обставин, які мають значення для кримінального провадження, повинна надавати розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, й унеможлилювати розумні сумніви у доведеності винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, у тому числі шляхом спростування інших версій інкримінованої події; 3) у разі виникнення сумніву у версії сторони обвинувачення щодо винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, він підлягає спростуванню за допомогою фактів, встановлених на підставі доказів; 4) у разі висунення стороною захисту версії щодо невинуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення або його меншої винуватості, вона повинна бути спростована стороною обвинувачення за допомогою фактів, встановлених на підставі доказів; 5) у разі недоведення поза розумним сумнівом винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення суд повинен ухвалити виправдувальний вирок.

У цілому, аналіз дисертації дає підставу констатувати, що вона є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням актуальної для науки кримінального процесуального права проблематики міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі України. З урахуванням чіткого та послідовного формулювання мети і завдання дослідження, авторкою достатньо повно розкрито основний зміст теми, висвітлено найбільш актуальні її проблеми і зроблено наукові висновки, що мають теоретичне й практичне значення.

Оцінюючи зміст дисертації, потрібно зазначити, що основні положення, висновки і пропозиції, сформульовані у ній, переважно знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях з теми дисертації і також відображають актуальність обраної теми дослідження, її наукову новизну, теоретичну та

практичну значимість, а також є вагомим внеском дисертантки у розвиток кримінально-процесуальної науки.

Дисертація написана грамотною юридичною науковою мовою й оформлена у відповідності до встановлених вимог. Комплексні дослідження кримінальних процесуальних питань відповідають науковій спеціальності, за якою здійснено дослідження. Повнота викладу основних результатів дослідження у дисертації та публікаціях відповідає встановленим вимогам.

Текстових запозичень без посилання на джерела не виявлено.

Теоретична та практична значимість результатів дисертації полягає в тому, що сформульовані у дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній роботі – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем кримінального процесуального доказування; правотворчій діяльності – для вдосконалення КПК України з урахуванням міжнародних стандартів доказування; правозастосовній діяльності судів – під час вивчення судової практики і підготовки рекомендаційних роз’яснень судам нижчого рівня; навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теорія доказів», «Актуальні проблеми кримінального процесу» та інших, а також для підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації достатньо повно викладені в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 44 публікаціях, у тому числі монографії, 17 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено Міністерством освіти України, 1 науковій статті в іншому періодичному виданні з юридичного напрямку, 6 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, тезах 13 доповідей і наукових повідомлень на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях та інших наукових заходах.

Зауваження до дисертаційного дослідження. У цілому відзначаючи логічність і послідовність побудови дослідження, його наукову новизну, обґрунтованість та аргументованість отриманих результатів, належний науковий рівень дисертації, потрібно звернути увагу дисертантки на певні положення, що викликають зауваження:

1. На стор. 102 дисертації авторка визначає поняття стандартів доказування як системи закріплених у нормах кримінального процесуального закону та сформованих у судовій практиці Верховного Суду правил, які забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та досягнення за результатами їх оцінки рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення, а на стор. 113 – поняття міжнародних стандартів доказування як системи закріплених у нормах міжнародних договорів, ратифікованих Україною, та сформованих у практиці міжнародних судових інституцій, юрисдикція яких визнана Україною, правил, що забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та досягнення за результатами їх оцінки рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення. Дисертантка не звертається до встановлення співвідношення стандартів доказування та міжнародних стандартів доказування, проте співставлення авторських визначень їх понять свідчить про їх розмежування нею за ознакою об'єктивності. Водночас, зі змісту дисертації залишається незрозумілим, чи набувають міжнародні стандарти доказування з моменту їх нормативного закріплення у нормах КПК України або формування в судовій практиці Верховного Суду статусу стандартів доказування.

2. Здійснюючи класифікацію міжнародних стандартів доказування, здобувачка звертається, у тому числі, до дослідження виокремлених вченими критеріїв класифікації міжнародних правових стандартів у цілому та окремих правових інститутів, суміжних з кримінальним судочинством, що дозволило їй як один з класифікаційних критеріїв використати ступінь визначеності змісту,

на підставі якого виокремити два види міжнародних стандартів доказування: абсолютно визначені та відносно визначені (стор. 149 дисертації). Обґрунтовуючи його прийнятність для класифікації міжнародних стандартів доказування, авторка вказує, що використання наведеного критерію в теоретичному аспекті дозволяє розкрити зміст міжнародних правових стандартів, а в практичному – вказує правозастосовувачу на особливості його врахування під час використання міжнародних правових стандартів. Застосування наведеної класифікації до міжнародних стандартів доказування сприятиме розкриттю закладеного у них за допомогою чітко визначених або оцінних понять змісту та його врахуванню суб'єктом кримінального процесуального доказування (стор. 140 дисертації). Проте, якщо виходити з того, що міжнародні стандарти доказування являють собою правила, закріплені в нормах міжнародних договорів, ратифікованих Україною, та сформовані у практиці міжнародних судових інституцій, юрисдикція яких визнана Україною, то вони повинні бути абсолютно визначеними. У зв'язку з цим застосування критерію ступеня визначеності змісту для здійснення класифікації міжнародних стандартів доказування вбачається недостатньо обґрунтованим.

3. Аналізуючи підстави визнання доказів недопустимими, дисертантка наводить примірний перелік істотних порушень права на захист, які призводять до недопустимості доказів, а також вказує, що у разі встановлення істотності порушення права на захист суду потрібно виходити з положень КПК України, в яких чітко закріплені вимоги щодо залучення захисника, відмови від нього або його заміни, участі захисника в окремих процесуальних діях або кримінальному провадженні в цілому (стор. 215-216 дисертації). Проте, аналіз наведеного підходу дозволяє дійти висновку, що здобувачка обмежує перелік можливих порушень конвенційного права на захист особи нормами чинного КПК України, що вимагає додаткового обґрунтування.

4. Досліджуючи порядок вирішення питання про допустимість доказів, авторка зазначає, що законодавцем він диференціюється залежно від очевидності допущеного порушення норм кримінального процесуального

закону, яке є підставою для визнання доказів недопустимими. Як вказує дисертантка, за загальним правилом, визначеним ч. 1 ст. 89 КПК України, суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки у нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. Виключення з цього правила складають випадки очевидної недопустимості доказів: у разі її встановлення під час судового розгляду суд, керуючись ч. 2 ст. 89 КПК України, повинен визнати докази недопустимими (стор. 244 дисертації). Водночас, підлягає уточненню позиція здобувачки щодо того, в яких випадках доказ є очевидно недопустимим та якими умовними критеріями можна охарактеризувати його очевидну недопустимість, з огляду на відмінний порядок визнання доказів недопустимими, передбачений частинами 1 та 2 ст. 89 КПК України.

5. На стор. 388 дисертації авторка пропонує розширити зміст стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному процесуальному доказуванні шляхом доповнення ст. 92 КПК України ч. 3, яка б містила вказівку на необхідність встановлення поза розумним сумнівом усіх зазначених у ч. 1 ст. 91 обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні. Водночас, така позиція дисертантки вбачається недостатньо обґрунтованою з декількох причин. По-перше, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини як загальна засада кримінального провадження покладає на сторону обвинувачення обов'язок довести поза розумним сумнівом лише винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 17 КПК України), а зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження (ч. 1 ст. 7 КПК України). По-друге, у низці випадків окремі обставини, які становлять предмет доказування, не можуть бути достеменно встановлені, що не впливає на доведеність події кримінального правопорушення в цілому та винуватості в його вчиненні конкретної особи (наприклад, з урахуванням ч. 1 ст. 32 і ч. 3 ст. 218 КПК України, неможливість встановлення місця вчинення кримінального правопорушення впливає на визначення територіальної підслідності та територіальної підсудності).

Разом з тим, наведені зауваження, які стосуються дискусійних положень дисертації, не ставлять під сумнів її високий рівень, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та можуть бути основою для наукового обговорення під час її захисту.

Висновки. Актуальність, ступінь наукової новизни, обґрунтованість отриманих наукових результатів, їх теоретична та практична значимість доводять, що дисертація Галини Романівни Крет «Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи» є самостійною, завершеною науковою працею, в якій авторкою розв'язано конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального процесу.

Дисертація Галини Романівни Крет відповідає спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, та вимогам п. п. 9, 10, 12 і 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, зі змінами і доповненнями від 19 серпня 2015 року, від 30 грудня 2015 року, від 27 липня 2016 року, 20 листопада 2019 року, від 15 липня 2020 року.

На основі публічного захисту Галина Романівна Крет заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

**професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор**

О.П. Кучинська

